

múlt tanúit, a régen élt és rég elhunyt szereplők gondolatait megőrző kéziratokat, leveleket – néha teljes oldalakat szánva azoknak. Összesen 364 jegyzete ugyanannyi idézet hivatkozása, s az idézetek nagy része legalább bekezdésnyi terjedelmű. A munka teljessége

mellett e közölt források is igazán komoly értékei a kötetnek a téma hazai kutatói számára.

A trafalgarai csatáról és Horatio Nelson altengernagyról való méltó megemlékezés szárdéka, mely a recenziens szerint a szerzőt vezérelte, tökéletesen megvalósult.

Illés András

KAZINCZY ISTVÁN

KÖRÖSLADÁNY SZÜLÖTTE, TÜKÖRY LAJOS (1830–1860)

A magyar szabadságharc főhadnagya, a törökországi emigráció őrnagya, az olasz egyesítés mártír ezredese

(Körösladány Nagyközség Önkormányzata, Körösladány, 2005, 111 o.)

Az egységes Olaszország megteremtéséért harcoló számos magyar garibaldista közül eddig mindössze Dunyov Istvánról jelent meg a teljes pályafutást bemutató, forráskritikán alapuló életrajzi feldolgozás (*Lukács Lajos: Garibaldival a szabadságért. Dunyov István élete és működése 1816–1889. Budapest, 1968.*). E mellé társul most, a körösladányi szabadsághős születésének 175. évfordulója alkalmából Kazinczy István Tüköry-biográfija.

Türr István tábornok mellett éppen Tüköry Lajos ezredes az, akit Giuseppe Garibaldi magyar követői közül a leggyakrabban emlegetünk. Tüköry ezt az érdeklődést kétségtelenül a Palermo bevételénél elszenvedett mártíromságával vívta ki, az utókor vele kapcsolatban szinte kizárólag ezt a mozzanatot, a hősi halált tartja számon. Pedig micsoda változatos életút állt a 30. esztendejét még be sem töltött magyar alezredes mögött, amikor 1860. május 27-én a dicsőséges, ám számára végzetes rohamra vezette a garibaldista előhadat! A mártírhálál, természetesen, önmagában tisztelet és csodálatot kelt, de a pályafutás ez egyetlen mozzanata iránt mutatott kizárólagos érdeklődés minden bizonnyal azzal is magyarázható, hogy a „nagy ismeretlen” életének korábbi szakaszai igen nehezen dokumentálhatók.

Nem volt tehát könnyű helyzetben a Szerző, amikor Tüköry Lajos teljes pályafutását kívánta felvázolni. Tüköryvel kapcsolatban a szabadságharcig tartó időszakból jószerivel csak a születési dátuma, 1830. szeptember 9. tekinthető bizonyosnak, még az iskolai tanul-

mányaival kapcsolatban is csak feltételezésekre vagyunk utalva.⁴ Kazinczy István, ahogy majd a későbbi életszakaszok bemutatásánál is, az egyetlen járható utat választotta: közvetett, de megbízható, ez esetben a szülőhellyel és a családdal kapcsolatos adatok alapján próbálta fel-eleveníteni az első évtizedeket.

A második biztos dátum 1848. július 9.: Tüköry – akkor még Spiegel – Lajos második helyen szerepel a körösladányi nemzetőrök névjegyzékében. Még annyit lehet bizonyosan tudni róla, hogy a 30. békési honvédezredéssel részt vett Arad ostromában, ahol őrmesterre léptették elő, majd az 55. bihari honvédezredékben harcolt Bem hadnagyaként, később főhadnagyaként. A részleteket nem ismerjük, a Szerző ez esetben az egyes alakulatok történetét nyomon követve, továbbá a

⁴ Tüköry születésének évét hosszú ideig, tévesen, 1828-ra tették. L. *Filippo Pottino* (szerk.): *Luigi Tüköry 1828–1860. Testi, documenti inediti e tavole*. Palermo, 1933. 1935-ben azonban Pietro Merenda tisztázta a kérdést, l. *Gaetano Falzone: Ri-tratto di Luigi Tüköry*. Palermo, 1938. 17., 49. o. Ennek ismeretében érthetetlen, hogy évtizedekkel későbbi kiadványokban téves dátumot (1826) találunk. L. például *Ács Tivadar: A magyar légionisták életrajzgyűjteménye*. In *Magyarok és a Risorgimento*. (Szerk. *Szász Károlyné Gillemot Katalin*.) Budapest, 1961, 132. o., majd, valószínűleg ennek nyomán, egy frissebb kiadvány: *A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai 1849–1866*. (Össze-állította és a bevezető tanulmányt írta: *Nyulásziné Straub Éva*.) Budapest, 1998 (1999!), 833. o.

honvédtársak visszaemlékezéseiből szemezgetve igyekezett rekonstruálni Tüköry Lajos honvédseregben kifejtett tevékenységét.

A következő tíz évre, a török emigráció időszakára vonatkozóan alapvetően Tüköry honvédtiszt-, majd emigráns társa, Pap János visszaemlékezéseire vagyunk utalva. Általa követhetjük nyomon a török hadsereg tisztje, Szelim efendi (Tüköry török neve) útját Vidinen, Sumlán, Konstantinápolyon, Damaszkuszon keresztül egészen a Kaukázusig, ahol Kmety György tábornok segédtisztjeként súlyos karsebesülést szenvedett Kars erődjének védelmekor. A krími háború végeztével visszatért Konstantinápolyba, ahol őrnaggyá léptették elő, valamint megkapta az Abdul-Medzsin Rendet.

A Szerző megjegyzi, hogy bizonytalan, hol tartózkodott Tüköry 1857–1858-ban. Ez a bizonytalanság jórészt enyhíthető lett volna azoknak a leveleknek a feldolgozásával, amelyeket Tüköry 1857. január 2. és július 29. között Konstantinápolyból írt az akkor Franciaországban tartózkodó Kmety Györgynek. A levelekben részletesen beszámolt a törökországi helyzetről, a magyar emigráció belső viszonyairól, de írt saját magáról is, így karsebe állapotáról, vagy éppen édesanyja és unokatestvére júliusi látogatásáról.⁵

Tüköry Lajos pályafutásának legjobban dokumentálható szakasza élete utolsó esztendeje. 1859 júliusában érkezett Konstantinápolyból Genovába, és a szerveződő magyar légió (Magyar Sereg Olaszthonban) 2. dandárjának egyik zászlóaljparancsnoka lett. A francia-szárd-osztrák háborúnak váratlanul véget vető villafrancai fegyverszünet után azonban a magyar légió – anélkül, hogy alkalma nyílt volna a várva várt osztrákellenes küzdelemre – feloszlott. Tüköry őrnagy piemonti szolgálatba állt, de csak a következő év májusáig: akkor Garibaldi vörösingesei (I Mille) között találjuk, immár alezredeként. Egyike volt annak a négy magyarnak (Türr István ezredes, Goldberg Antal őrmester és Lajoski Vencel közlegény mellett), akik a kezdetektől tagjai voltak a szicíliai expedíciónak. Ez a hadjárat azonban Tüköry számára csupán egy hónapig tartott, június 6-án belehalt a tíz nappal korábban elszennvedett sebesülésébe. Tragikusan rövid életét lezáró hősi halála a magyar-olasz

testvériség jelképe, állandó hivatkozási alapja lett. Végezetül a kötet bőséges anyagra támaszkodva ismerteti Tüköry temetését, továbbá sorra veszi az alakját megidéző palermói és körösladányi emlékeket.

A Szerző alapvetően feldolgozásokra támaszkodva írta meg Tüköry Lajos életrajzát, szorgalmasan gyűjtögetve az igencsak elszórtan fellelhető adatokat. A kötet végéhez csatolt „Forrásjegyzék” számos tételt felsorol, mégis hiányolok néhány munkát⁶ – ezek tanulmányozása után sem lehetne ugyan alapvetően mást mondani, de mindenképpen kiegészítenék, időnként pontosítanák a felvázolt képet. Éppen a nagyfokú adathiány miatt bátrabban lehetett volna a levéltári anyaghoz nyúlni, különösen Tüköry itáliai szereplésére vonatkozóan, hiszen az emigrációs iratokban gyakori szereplő volt (az Országos Levéltár Kossuth-gyűjteményén, a Tanárky- és Türr-iratokon kívül a már idézett Kmety-iratok, továbbá Ihász Dániel és Dunyov István irathagyatéka).

A kötetet több mint száz, zömében színes illusztráció teszi élvezetesebbé. Külön kiemelés érdemelnek a kitűnő térképek, szám szerint tizenegy, a Szerző munkái, amelyek jól követhetővé teszik Tüköry vándorlásait. A 86. ábra (95. o.) aláírása téves, a képen nem a Palermo melletti Ponte d’Ammiraglio látható, amelynek közelében Tüköry megsebesült, hanem a Ponti della Valle völgyhíd a Nápolytól északra kanyargó Volturno folyó mentén, amelynél Dunyov István szenvedett súlyos lábsebesülést az 1860. október 1-jei csatában.⁷

Kazinczy István értékes és fontos munkát végzett Tüköry Lajos életpályájának feldol-

⁶ Carlo Pecorini-Manzoni: Storia della 15ª divisione Türr nella campagna del 1860 in Sicilia e Napoli. Firenze, 1876. 50–53. és 100–101. o.; Pottino, i. m.; Falzone, i. m., illetve *Uő*: Memorie e tradizioni di garibaldinismo ungherese in Sicilia. In: *Rassegna Storica del Risorgimento* 1954, fasc. II–III, passim; *Kastner Jenő*: Türr István 1860-ban (Olasz emlékiratokból). In: *Budapesti Szemle* 1929. 614. sz., 87–91. o.; *Uő*: A Kossuth-emigráció Olaszországban. Budapest, 1960. 194–198. o.; *Stefano Markus*: Il Generale Stefano Türr e la Sicilia alla luce di nuovi documenti. In *La Sicilia dal 1849 al 1860* (a cura di Gianni di Stefano). Trapani, 1962, 291–294. o.; *Lukács Lajos*: A magyar garibaldisták útja. Marsalától a Porta Piáig. Budapest, 1971. különösen a 44–51. o.

⁷ *Csorba László*: Magyar emlékek Itáliában. Budapest, 2003. 146–147. o.

⁵ A leveleket *Tóth László* közölte: *Pottino* 29–70. o., majd ennek nyomán *Falzone* 31–37. o.

gozásával. Meggyőződésem, hogy az egységes Olaszország megteremtésének 150. évfordulójához közeledve a magyar történetírás leginkább azzal vehetné ki a részét méltó módon a megemlékezésből, ha – az előző generációk kutatásait folytatva – igyekezne minél részletesebben feltárni a magyarok hozzájárulását, ami elsősorban a magyar garibaldisták tevékenységében nyilvánult meg.

Végezetül álljanak itt Teleki Sándor gondolatai abból a – Párizsból, 1860. június 25-én kelt, Türr Istvánhoz intézett – leveléből (Magyar Országos Levéltár, Türr István irathagyatéka, 2040. sz. *Teleki Sándor: Emlékezzünk régiekről. Emlékezés és levelezés. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Csetri Elek. Bukarest, 1973. 464–466. o.*), amelyben,

mindenki közül talán a legszebben, Tüköry Lajost méltatta: „Mindenekelőtt beszéljünk a megholtáról. Felesleges mondanom mennyire meghatott korai halála. Te tudod, hogyan szerettem őt, a bátor, becsületes, igénytelen, vitéz katonát, ki egyszersmind értette azt is, hogy mit tesz magyar polgárnak lenni. Halála dicsőség a nemzetre, kifolyt vére kiviruland a megváltás ünnepén s a haza egy vértanúval többet dicsőítend. Mi, kik baráti valánk, sirasuk őt büszkeséggel s kövessük példáját s legyünk büszkék, hogy Tüköry barátunk vala. Írd meg kérlek végperceit, beszéljünk kell róla s tudatni a világgal, hogy ki volt ő, a nagy ismeretlen.”

Pete László